

Enschede

Culturele hotspot van het Oosten

Cultuurplan Enschede (*Blauwe Nota*)

Inhoudsopgave

Enschede Culturele Hotspot van het Oosten	1
Versterken van het profiel: Muziek en Beeldende Kunst	2
De rol van de gemeente: richten, verbinden en mogelijk maken	4

Onderdelen

Nationaal Muziekkwartier	9
Kunstkwartier Roombeek	12
Evenementen en Festivals	15
Cultuurparticipatie	18
Uitstraling van de stad	20

Bijlage

Cultuur en de economische ontwikkeling van de stad	22
--	----

1 Enschede, Culturele hotspot van het Oosten

Enschede heeft de afgelopen decennia een enorme ontwikkeling doorgemaakt. Van een stad in armoede in de crisisperiode rond 1980, naar de Stad van Nu: een kennisstad met bovenregionale stedelijke aantrekkingskracht. In die transformatie is de culturele ontwikkeling van de stad, ondermeer als inspiratiebron voor talentontwikkeling en als vestigingsfactor voor hoger opgeleiden en daarmee indirect voor (kennisintensieve) bedrijvigheid, een van de drijvende krachten.

De culturele ontwikkeling van de stad is met name de laatste 10 jaar gepaard gegaan met majeure investeringen in de culturele infrastructuur. In het centrum van de stad is in 2008 het Nationaal Muziekkwartier geopend, waarin zes muziekpartners samenwerken: Wilminktheater en Muziekcentrum Enschede, Poppodium ATA, Nederlands Symfonieorkest, Nationale Reisopera, ArtEZ Conservatorium en Muziekschool Twente. In hetzelfde jaar is met de opening van het Rozendaal een belangrijke stap in de ontwikkeling van een Kunstkwartier in Roombeek gezet. Partners daarin: Rijksmuseum Twenthe, Museum TwentseWelle, rozendaal21 (Concordia), TETEM Kunstruimte (gevestigd in 2011), ArtEZ Art & Design (opening in 2013) en het Balengebouw waarin mogelijk Concordia Beeldende Kunst en het Cremer hun plek zullen vinden (opening 2013).

Enschede biedt hiermee op de terreinen van muziek en beeldende kunst een volledige keten van voorzieningen, van productie tot programmering en educatie en van basisniveau tot topkwaliteit. Van de culturele instellingen behoren er vier tot de nationale BasisInfraStructuur (BIS): Rijksmuseum Twenthe, Nederlands Symfonieorkest (NedSym), Nationale Reisopera (NRO) en Jeugdtheater Sonnevand. Met deze infrastructuur maakt Enschede onderdeel uit van de G9, de 9 culturele kernpunten van Nederland.

Nu in de huidige economische recessie het nationale cultuurbeleid onder druk staat, het cultuurbeleid van de provincie opnieuw wordt gevormd (zowel het rijk als de provincie investeren veel in de culturele infrastructuur van Enschede), en ook lokaal een aantal knopen doorgehakt moet worden, is er alle reden stil te staan bij de toekomst van cultuur in Enschede. Enerzijds vanwege de intrinsieke waarde van cultuur voor de stedelijke ontwikkeling van Enschede, anderzijds vanwege de grote invloed die culturele voorzieningen op de economische kracht van de stad hebben¹. Opgeteld vraagt het om een inhoudelijke herijking van het cultuurbeleid.

In dit plan zetten wij de hoofdlijnen van het cultuurbeleid neer voor de periode 2013-2016, met 2012 als transitiejaar. Het leidende doel is de ambitie uit de Toekomstvisie Enschede 2020: Kloppend Hart van het Oosten. Het plan geeft uitvoering aan de ambitie “Enschede Bruist” uit het collegeprogramma in 10 punten, en draagt bij aan de uitvoering van de Citymarketingstrategie op het domein Enschede Muziekstad, met beeldende kunst als tweede belangrijke pijler. De ambitie van dit cultuurplan luidt samengevat: Enschede, Culturele Hotspot van het Oosten.

De basis van het plan ligt in (1) de inhoudelijke herijking van het cultuurbeleid, en (2) de rol die de gemeente in het cultuurbeleid heeft. Uitwerking vindt plaats in vijf onderdelen die bijeen een overkoepelend cultuurplan vormen. Het gaat om de volgende onderdelen:

- Nationaal Muziekkwartier
- Kunstkwartier Roombeek
- Evenementen en Festivals
- Cultuurparticipatie
- Uitstraling van de stad

¹ In bijlage 1 wordt een beeld gegeven van het effect van cultuur op de aantrekkingskracht en de economische vitaliteit van Enschede. Dit beeld volgt uit de concept-Cultuurkaart Enschede die door Gerard Marlet (Atlas van Gemeenten) is samengesteld.

2 Versterken van het cultureel profiel: Muziek en Beeldende Kunst

Enschede richt zich de komende jaren op het versterken en verbinden van de opgebouwde culturele infrastructuur rond het Nationaal Muziekkwartier in het centrum van de stad en het Kunstkwartier in Roombeek. Deze beide concentratiepunten bepalen het culturele profiel van de stad. Alles is er op gericht de grote investeringen die daarin het afgelopen decennium zijn gedaan ten goede te laten komen aan de stad, met als hoofddoelen: het vergroten van de aantrekkingskracht van de stad op bezoekers én op de eigen inwoners, het vergroten van het bereik van cultuur, en het versterken van het imago passend bij Enschede, Stad van Nu. Een stad die haar grenzen blijft verleggen met het vizier op culturele talentontwikkeling, een profilering als Muziekstad en binnen de beeldende kunst een nadruk op hedendaagse kunst.

Een krachtige verbinding van de culturele instellingen met de stad is bepalend voor de vruchten die van het cultuurbeleid geplukt kunnen worden; via het stedelijk en (boven)regionale publiek, in de vormgeving van een productieklimaat, via inbreng in educatie- en participatieprojecten, door bijdragen aan festivals en evenementen, ondersteuning van de amateurkunst, het betrekken van vrijwilligers, bijdragen van sponsors, “vrienden-van”, businessclubs, uitwisseling met (creatieve) bedrijvigheid, etc.

Versterking van en verbindingen in en rond de twee culturele concentratiepunten Nationaal Muziekkwartier en Kunstkwartier vragen om krachtig ondernemerschap van de culturele instellingen. Dit ondernemerschap toont zich in ieder geval op de volgende vier thema's:

- Productie en programmering die de aantrekkingskracht van de stad verder vergroot en bijdraagt aan het imago van de stad: een Muziekstad verrijkt met een Kunstkwartier waarin de nadruk ligt op hedendaagse kunst. Een noodzakelijke randvoorwaarde is dat er voldoende podia en tentoonstellingsruimten van goede kwaliteit zijn om een breed en divers aanbod te kunnen programmeren;
- Promotie van het aanbod, zodanig dat inwoners en bezoekers worden bereikt, en die bijdraagt aan het imago van de stad;
- Financieel solide (a): culturele instellingen richten de overheadfuncties en gebouwgebonden lasten zo efficiënt mogelijk in om zoveel mogelijk budget op de primaire taken te kunnen inzetten (productie, programmering en educatie).
- Financieel solide (b): culturele instellingen verhogen de eigen inkomsten door in te zetten op nieuwe verdienmodellen en/of bestaande verdienmodellen te intensiveren. Doel is ook hier de budgetmogelijkheden voor de primaire taken (productie, programmering en educatie) te vergroten. Waar mogelijk draagt de gemeente bij in het ontsluiten van nieuwe financieringsmogelijkheden. Ondermeer wordt onderzocht of het draagkrachtprincipe in het culturele domein een grotere rol kan spelen.

Thema's die het cultuurplan compleet maken zijn de volgende:

- Ondersteunen van een productie- en kunstenaarsklimaat in de stad. Meest in het zicht zijn de door het rijk ondersteunde instellingen Jeugdtheater Sonnevand, de Nationale Reisopera en het Nederlands Symfonieorkest. De drie instellingen gaan in hun plannen voor de periode 2013-2016 onderlinge verbindingen aan, waarmee binnen de podiumkunsten een stevige basis voor een productieklimaat wordt gelegd. Zo mogelijk wordt in samenwerking met de provincie verbinding gezocht met andere producerende gezelschappen. De instellingen dragen samen met de educatieve instellingen ook bij aan de talentontwikkeling in de stad en amateurproducties. Op het terrein van de beeldende kunst gaat het om het faciliteren van talentontwikkeling via atelierbeleid en/of het ondersteunen van het gebruik van tijdelijke ruimten, en door professionalisering van het ondernemerschap. Ondermeer TETEM Kunstruimte speelt hierin een belangrijke rol. Een slim Artist in Residence-beleid draagt bij

aan internationale uitwisseling. De uitwerking van dit thema wordt ook verbonden aan de twee concentratiepunten.

- Om de aantrekkingskracht van Enschede te vergroten gaat het boven alles om de kwaliteit van de programmering in het Muziekkwartier en het Kunstkwartier en de promotie daarvan. Ondersteunend daaraan is een evenementen- en festivalbeleid dat het profiel van Enschede verder versterkt, en ook aantrekkingskracht heeft op nieuwe publieksgroepen.
- Om cultuur met de stad te verbinden is een wijdvertakte inzet op cultuurparticipatie van het grootste belang, ook als bijdrage aan de talentontwikkeling in de stad. Cultuurparticipatie krijgt vorm via de ondersteuning van cultuureducatie – met name in het primair onderwijs en de eerste jaren van het voortgezet onderwijs en de ondersteuning van een bloeiende amateurkunst in de stad. Waar mogelijk worden ook hier initiatieven en verenigingen versterkt door ondernemerschap te ondersteunen en verbindingen met onder meer de professionele instellingen te stimuleren en faciliteren. De Cultuurcoach speelt hierin inmiddels een onmisbare rol.
- Voor een cultureel profiel is ook de uitstraling, de fysieke belevingswaarde, van de stad bepalend. Daarom wordt ingezet op beeldende kunst in de openbare ruimte op markante plekken – daaronder de afronding van de Cultuurmijl, de inzet op hoogwaardige architectuur op zichtlocaties, het behouden van cultureel erfgoed (archeologie en monumenten), en het ontsluiten van waardevolle cultuuruitingen via routes in de stad. In het besef dat in de Stad van Nu wordt gebouwd aan de historische (binnen)stad van de toekomst. Vanzelfsprekend is voor een stedelijke culturele beleving, ook het culturele leven zelf een noodzakelijke voorwaarde: de muziek- en theaterprogrammering, de tentoonstellingen, het productieklimaat, de ateliers en de kunstenaars die daar hun werk maken, de amateurverenigingen en hun optredens, en de aanwezigheid van ondermeer de (studenten en docenten van) de popacademie, het ArtEZ conservatorium en ArtEZ Art & Design.
- Voorts kan cultuur ondersteunend zijn aan de internationaliseringsambities van de stad. In die ambities is het economisch beleid leidend, en wordt cultuur ingezet als dat de economische kansen vergroot.
- Ondersteunen van onverwachte, verrassende, inspirerende nieuwe kansen die nu nog niet te voorzien zijn, maar die zich in Enschede, de Stad van Nu wel gaan voordoen. Die bijdragen aan de vitaliteit van het stedelijk leven. Om hieraan tegemoet te kunnen komen, is budgetflexibiliteit een eerste vereiste. Met het oog daarop wordt ook een nieuwe subsidieverordening met ruimere mogelijkheden voor de ondersteuning van initiatieven op het gebied van kunst en cultuur voorbereid.

Ondernemerschap en Talentontwikkeling

De uitvoering van het cultuurplan staat in het teken van twee kernwaarden die bijdragen aan de innovatie in het culturele veld: ondernemerschap en talentontwikkeling. Cultureel ondernemerschap kenmerkt zich onder meer door verbinding met de samenleving, en het zien en benutten van (innovatieve) mogelijkheden en kansen. Bij de verbinding gaat het onder meer om samenwerking met partners, met het oog op programmeringsdoelstellingen, kostenreducties, promotiekansen en nieuwe verdienmodellen. Dat geldt zowel voor de culturele instellingen als voor amateurkunstverenigingen en individuele kunstenaars. De verbinding met de samenleving ligt ook in een veelheid van andere mogelijkheden, daaronder de verbinding met het publiek, met vrijwilligers, sponsors, de creatieve industrie, een businessclub en/of “vrienden van”, (inter)nationale partnerverbanden, en met het oog op talentontwikkeling met de professionele kunstopleidingen. Verder gaat het bijvoorbeeld ook om het opener maken van de cultuurgebouwen, tot “huiskamers van de stad”. Voor het doortastend benutten van kansen is soms een bijdrage van de gemeente nodig; met het oog daarop is de laatste doelstelling toegevoegd: budgetflexibiliteit.

De kernwaarde van talentontwikkeling is hiervoor al sterk verbonden met cultuurparticipatie. Zij heeft daarmee ook betrekking op het merendeel van de culturele instellingen, die bij een vernieuwende aanpak voor cultuureducatie betrokken zijn. Tegelijk laat de talentontwikkeling zich niet beperken tot de culturele dimensie; zij kan ook geplaatst worden in het bredere verband van talentontwikkeling en arbeidsparticipatie. Denk daarbij aan de grote mogelijkheden van vrijwilligerswerk in het culturele veld (Poppodium ATAK heeft bijvoorbeeld een wederkerige relatie met 185 vrijwilligers opgebouwd), leer-, werk- en ervaringsplekken bij instellingen, bij culturele festivals, etc. Cultuur biedt kortom zowel inhoudelijk als instrumenteel een kansenstructuur voor talentontwikkeling: een van de kernwaarden in het lange termijn beleid van onze stad.

De Raad maakt de volgende keuzes:

- In de culturele profilering van de stad staan Enschede Muziekstad met Beeldende Kunst – waarin een nadruk op hedendaagse kunst – als tweede belangrijke pijler centraal. Dit profiel wordt herbevestigd.
- Externe doelen zijn: vergroten van de aantrekkingskracht op bezoekers én op eigen inwoners, vergroten van het bereik van cultuur en versterken van het culturele imago van de stad.
- Inhoudelijk doelen zijn de versterking via productie, programmering en promotie van de twee culturele concentratiepunten: het Nationaal Muziekkwartier in de binnenstad en het Kunstkwartier in Roombeek. Voorts het krachtiger maken van de verbinding van de culturele instellingen met de stad.
- Interne doelen zijn: het minimaliseren van bedrijfsvoeringskosten, waar mogelijk door samenwerking en het verhogen van de eigen inkomsten.
- Versterking van en innovatie in het culturele veld wordt bevorderd door te kiezen voor Ondernemerschap en Talentontwikkeling als leidende principes.

3 De rol van de gemeente: richten, verbinden en mogelijk maken

De gemeente als verbinder

Voor de gemeente ligt er de taak in partnerschap met het culturele veld de hiervoor genoemde richtinggevendende thema's en doelen om te zetten in acties, vernieuwingsimpulsen en resultaten. Centraal daarin staat het instrument van subsidieverlening (zie hierna). Daarnaast draagt de gemeente bij aan de verbindingen met het provinciaal en landelijk beleid, de verbindingen in landsdeel Oost en de relaties met Arnhem als G9-partner in landsdeel Oost. Het cultuurbeleid ondersteunt de gemeentelijke internationaliseringsambities; het economisch beleid is daarin leidend. Om de waarde van cultuur in Enschede blijvend te kunnen versterken is het betrekken van nieuwe partners, investeerders en het aanboren van nieuwe externe geldbronnen een voortdurend aandachtspunt.

Vanuit de overzichtsrol stimuleert de gemeente tot verbindingen waar kansen liggen. Dat kan direct en soms indirect door het creëren van nieuwe functies of via afspraken met een of meer instellingen. Een voorbeeld van een nieuwe functie is de cultuurcoach, die een stimulerende en ondersteunende rol heeft in het netwerk van de amateurkunst en verbindingen legt met de professionele instellingen. De cultuurcoach heeft een onafhankelijke rol in het culturele veld, en wordt gevoed door een klankbordgroep van vertegenwoordigers uit het veld. De functie bestaat nu bijna twee jaar en wordt als uiterst succesvol ervaren. Soortgelijk gaat in deze periode een procesmanager cultuureducatie aan het werk. Ook dit is een onafhankelijke functie die in samenwerking met de culturele instellingen en het onderwijs verantwoordelijk wordt voor het totstandbrengen van een afgestemd aanbod van doorlopende leerlijnen in de cultuureducatie. Andere voorbeelden liggen in afspraken met instellingen. Zo organiseert Concordia het huidige aanbod van cultuureducatie aan het primair onderwijs (het

kunstmenu), en in een volledig ander veld legt TETEM Kunstruimte zich toe op het ondersteunen van kunstenaars in hun ondernemerschap, waaronder het leggen van verbindingen met het bedrijfsleven en door te voorzien in opdrachten.

Als laatste zal de gemeente meer dan voorheen het debat over cultuur entameren wanneer dat niet vanzelf tot stand komt, zo ook sturen op de zichtbaarheid van Enschede in het cultuurdebat.

De voornaamste instrumenten die de gemeente inzet om haar doelen in het culturele veld te bereiken zijn de volgende:

- subsidies en overeenkomsten met de culturele instellingen, waarin doelen, acties en resultaten worden vastgelegd. Met deze overeenkomsten is iets meer dan 17 miljoen euro gemoeid. Een overzicht volgt hierna.
- enkele specifieke verordeningen op basis waarvan culturele verenigingen, initiatieven en activiteiten ook via subsidies ondersteund kunnen worden. Het gaat om een bedrag van iets meer dan 400.000 euro.
- de verantwoordelijkheid voor een deel van het culturele vastgoed. Dit deel, waaronder het Nationaal Muziekkwartier en een aantal atelierpanden staat voor een huurlast van rond 4 miljoen euro.
- als laatste de verantwoordelijkheid voor de uitstraling van de stad; ondermeer beeldende kunst in de openbare ruimte, architectuur, monumenten en erfgoed en de culturele beleving in het algemeen.

De gemeente als subsidieverstrekker

Culturele (basis)voorzieningen op het terrein van literatuur (bibliotheek), kunstzinnige vorming (Muziekschool Twente en Concordia), beeldende kunst (bijvoorbeeld TETEM), podiumkunsten (schouwburg en poppodium) en musea zijn collectieve voorzieningen die zonder overheidsbijdrage niet tot stand kunnen komen. Ook de exploitatie van deze instellingen is zonder soms aanzienlijke subsidies niet mogelijk. De rol van de gemeente is om de instellingen en activiteiten die noodzakelijk zijn voor de culturele infrastructuur van Enschede, of daarvoor doorslaggevende toegevoegde waarde hebben – en die niet vanzelf bijvoorbeeld vanuit particulier initiatief tot stand komen – te ondersteunen met subsidie. Gepaard met die subsidie gaan afspraken over de bestedingsrichting van die subsidie en afspraken over te behalen resultaten. Resultaten liggen vervolgens vanzelfsprekend op de eerder genoemde thema's: programmering, promotie, financieel solide, ondernemerschap en talentontwikkeling, en verbinding met de stad.

Bij de grote subsidiebedragen worden afspraken vastgelegd in een uitvoeringsovereenkomst die een geheel vormt met de subsidiebeschikking. De subsidiebedragen voor de instellingen in de basisinfrastructuur zijn vaste posten in de gemeentebegroting. Het gaat om de volgende instellingen, subsidies en huurbijdragen in 2012.

Tabel 1: Overzicht van culturele instellingen, subsidies en huurbijdragen

Discipline	Instelling	Subsidie (x 1000)	Huurbijdrage (x 1000)
<i>Literatuur</i>	Bibliotheek	3.521	14
<i>Kunstzinnige vorming</i>	Muziekschool Twente	2.383	
	Concordia (hieronder ook het theater)	1.130	93
<i>Beeldende kunst</i>	Concordia	354	
	TETEM Kunstruimte	69	
	Medialab	96	
	Planet Art	20	

	Dynamo	7	
	Villa de Bank	36	
	ArtEZ (expositie)	20	
	Atelierpanden (huur)		253
	Artist in Residence (huur)		20
<i>Musea</i>	TwentseWelle	2.025	
	Rijksmuseum Twenthe	-	
<i>Podiumkunsten</i>	Wilminktheater / Muziekcentrum	5.021	160 ²
	Poppodium ATAK	1.666	
	Nederlandse Reisopera	228	
	Nederlands Symfonieorkest	73	
	Sonnevanck	34	
	Jazzpodium De Tor	16	
	Vestzak	57	7
<i>Citymarketing & Evenementen</i>	Evenementen (inter)nationaal	450	
Totaal		17.206	547

Het culturele leven is breder dan de grote, middelgrote en kleine instellingen. Culturele initiatieven daarbuiten vragen soms ook om (financiële) ondersteuning. Het gaat in Enschede om een rijk sociaal weefsel van bijna 200 amateurkunstverenigingen op het gebied van muziek, zang, toneel en dans, om initiatieven op het gebied van beeldende kunst en vormgeving die promotionele waarde voor de stad kunnen hebben, en om algemene culturele activiteiten die aanvullend zijn op het bestaande aanbod. Voor activiteiten en initiatieven als deze zijn vier subsidieverordeningen in het leven geroepen, op basis waarvan subsidies verleend kunnen worden. De subsidieplafonds van deze verordeningen zijn vaste posten in de gemeentebegroting.

Tabel 2: Subsidieverordeningen en budgetten

Verordening	Budget (x1000)
Subsidieverordening stimulering Amateurkunst 2005 (voor incidentele activiteiten)	44
Subsidieverordening Amateurkunst 2008 (voor amateurverenigingen)	255
Subsidieverordening Presentaties beeldende kunst en vormgeving 2009	59
Subsidieverordening Culturele activiteiten 2007	74
Totaal	423

In de praktijk blijken deze verordeningen niet altijd voldoende ruimte te bieden om gewenste activiteiten te kunnen ondersteunen. Daarom wordt in 2012 een cultuurverordening voorbereid, die ruimere mogelijkheden heeft om onverwachte kansen in het culturele veld te ondersteunen.

De belangrijkste accenten in de rol van subsidiegever aan de grote culturele instellingen zijn: sturing op de culturele doelen, het publieksbereik en financiën, helder vastleggen van afspraken in subsidiebeschikkingen en uitvoeringsovereenkomsten, en een geoliede verantwoordingscyclus waarin doelen, resultaten, efficiency, mogelijke kansen en het bewegen binnen de financiële ruimte de

² De 160.000 euro betreft een additionele huurbijdrage; de totale huur voor het Wilminktheater is iets meer dan 2 miljoen euro en wordt voor het overgrote deel uit de basissubsidie van 5,0 miljoen euro voorzien

centrale gespreksonderwerpen zijn. Vaste momenten in deze cyclus: vaststelling van de inhoud van de overeenkomst, twee managementsrapportages en een jaarrekening. De sturing op de culturele kwaliteit is indirect: de gemeente legt in de overeenkomsten afspraken vast over “peerreviews” en “publiekstevredenheid”.

De bedragen die op basis van de verordeningen worden verstrekt zijn vaak relatief klein, en aanvragers zijn in het algemeen geen professionele organisaties. Met het oog daarop wordt de bureaucratische last van (uitgebreide) aanvragen en verantwoording zo klein mogelijk gehouden, opdat de energie maximaal gericht kan blijven op de beoogde initiatieven en activiteiten en daarmee op het maatschappelijk effect.

De cultuurbegroting bedraagt in 2012 iets meer dan 20 miljoen euro waarvan bijna 18 miljoen euro aan subsidies en huurbijdragen.

Cultureel vastgoed

Als onderdeel van de ondersteuning van het culturele veld is de gemeente verantwoordelijk voor een belangrijk deel van het cultureel vastgoed. Denk aan het Nationaal Muziekkwartier, Concordia aan de Oude Markt en de Langestraat en een aantal atelierpanden. Het Vastgoedbedrijf Enschede is hiervoor verantwoordelijk, en rekent een kostprijsdekkende huur, die vanuit de (cultuur)begroting wordt betaald. Huurprijzen voor ateliers lopen op tot gemiddeld 60 euro/m², met uitschieters naar 80 euro/m² en voor het Nationaal Muziekkwartier tot 200 euro/m². Opgeteld gaat het bij het cultureel vastgoed in gemeentelijk bezit om een huurlast van rond 4 miljoen euro die uit de cultuurbegroting wordt voorzien; dat is rond 20% van de totale begroting. De waarde van het cultureel vastgoed is meer dan een kwart van de waarde van de totale gemeentelijke vastgoedportefeuille.

Cultureel vastgoed is niet in alle gevallen in handen van het gemeentelijk vastgoedbedrijf. Ook woningcorporatie de Woonplaats heeft cultureel vastgoed in bezit, bijvoorbeeld het Rozendaal waarin museum TwentseWelle, tevens voorziet de Woonplaats zelfstandig in de theaterzaal in Prismare. Soms is het vastgoed ook in eigendom van de instelling zelf, denk aan de Bibliotheek en bijvoorbeeld ook aan TETEM Kunstruimte die het vastgoed via een gemeentelijke subsidie heeft verkregen, onder voorwaarde van eerste recht van terugkoop. Een recente ontwikkeling is dat leegstaand vastgoed – vaak in private handen – wordt ingevuld met culturele functies, vaak als atelier of expositieruimte. In sommige gevallen komt vraag en aanbod vanzelf tot stand, soms via een stichting als Stichting ARTwekkelo (SART), die onder meer atelierruimten realiseert in vrijkomend agrarisch en industrieel erfgoed, en soms via de gemeente, via het project “tijdelijk gebruik”.

Met het oog op de door indexering jaarlijks stijgende huurlasten van het cultureel vastgoed (meer dan 70.000 euro per jaar) wordt onderzocht hoe de kosten daarvan zo laag mogelijk gehouden kunnen worden. Omdat deze huurstijging niet wordt verrekend in de jaarlijkse subsidie, neemt het budget dat voor een culturele invulling beschikbaar is jaarlijks af.

Uitstraling van de stad

Tot slot draagt de gemeente bij aan het zichtbaar maken van cultuur in de openbare ruimte. Het gaat om de volgende onderwerpen:

- Stimuleren van architectuur – bijvoorbeeld via het ondersteunen van particulier opdrachtgeverschap – op een basis van hoogwaardige stedenbouw. Hieraan gelieerd: bevorderen dat kunstenaars in een zo vroeg mogelijk stadium in het ontwerpproces van ruimtelijke opgaven betrokken worden. Verder is er aandacht voor archeologie en monumenten. De eindverantwoordelijkheid voor deze onderwerpen liggen in het fysieke domein.
- Beeldende kunst in de openbare ruimte (realisatie, onderhoud en beheer). Het fonds van waaruit beeldende kunstprojecten worden gerealiseerd, is tot voor kort gevoed vanuit de 1%

regeling. Met het recente stopzetten van die regeling – als onderdeel van het financieel gezond maken van het grondbedrijf – zijn de financiële mogelijkheden teruggebracht tot de realisatie van enkele laatste projecten op zichtlocaties in de stad.

- Stimuleren van kunst in de wijken, als onderdeel van “stadsverfraaiing”. De verantwoordelijkheid hiervoor is meer en meer verschoven naar het sociale domein, en wordt van daaruit – via wijkbudgetten – bij de wijken zelf gelegd.
- In de “binnenruimte” heeft de gemeente nog een taak in het beheren en onderhouden van de eigen gemeentelijke kunstcollectie. Die collectie wordt al enige jaren niet meer uitgebreid.
- Digitale ontsluiting van de beeldende kunstcollectie via www.24uursmuseum.nl.

Tot slot

De belangrijkste rol van de gemeente ligt in het versterken van wat het afgelopen decennium is opgebouwd, en het stimuleren van verbindingen met de stad, en daarmee het vergroten van het bereik: van bezoekers, van studenten, van talenten, van partners, enzovoort. De doeloriëntatie die hierin besloten ligt laat zich niet vangen in de metafoor van “een stip op een horizon” die de komende jaren bereikt moet worden. Passender is de metafoor van een bestaand landschap waaraan de komende jaren meer kleur, meer reliëf en daarmee ook een grotere zichtbaarheid en aantrekkingskracht gegeven wordt. Niet altijd vloeiend, niet altijd maakbaar, vaak inspirerend, verwonderend, soms confronterend, en in ieder geval met pieken op een breder wordende basis. In dit plan wordt kortom vooral vastgelegd en voortgebouwd op wat het afgelopen decennium is ingezet.

Het cultuurplan is verder opgebouwd uit vijf pijlers die gezamenlijk richting geven aan de toekomst van het cultuurbeleid in Enschede:

1. Nationaal Muziekkwartier
2. Kunstkwartier Roombeek
3. Evenementen en Festivals
4. Cultuurparticipatie
5. Uitstraling van de stad

De Raad maakt de volgende keuzes:

- De gemeente stuurt via de subsidiebeschikkingen en overeenkomsten met instellingen op de eerder genoemde doelen: programmering, promotie, financieel solide (minimaliseren van bedrijfsvoeringskosten, waar mogelijk door samenwerking en het verhogen van de eigen inkomsten), ondernemerschap en talentontwikkeling, en verbinding met de stad.
- De voorbereiding van een overkoepelende cultuurverordening die meer vrijheidsgraden in de subsidieverlening biedt, wordt ondersteund.
- Om te voorkomen dat de budgetten voor cultuur jaarlijks afnemen, wordt komende periode onderzocht hoe de druk van het vastgoed op de cultuurbegroting verlaagd kan worden.

Nationaal Muziekkwartier

Profiel, Programmering en Promotie van Enschede Muziekstad

De partners in het Nationaal Muziekkwartier zijn de 'regisseurs van de muzikale beleving' in Enschede Muziekstad. Er zijn vijf inhoudelijke richtingen: pop, klassiek, jazz, muziektheater en muziek & techniek, verankerd in een sluitende keten van opleiding, amateurveld, producerende- en programmerende instellingen en bruisende festivals. De komende jaren zet het Nationaal Muziekkwartier in op het verder verstevigen van zowel de basis als van de profilering en promotie.

Enschede Muziekstad huisvest een sluitende muziekketen met:

1. een brede basis van muziekonderwijs op school, amateurverenigingen- en bands;
2. producerende instellingen: Nationale Reisopera, Nederlands Symfonieorkest, Jeugdtheater Sonnevand;
3. programmerende instellingen/podia: Wilminktheater en Muziekcentrum, Poppodium ATAK, met daaraan gerelateerd onder meer: Concordia, Vestzak, Jazzpodium de Tor;
4. educatieve instellingen: De Muziekschool Twente, ArtEZ conservatorium, de Popacademie en Concordia;
5. festivals en evenementen: het Internationaal Jazzfestival, Geuzenpop, Grolsch Summersounds, het Twents Gitaarfestival, de International Competition voor young musicians en vanaf 2012 Crossing Border.

In het Nationaal Muziekkwartier is de programmering gericht op inwoners uit de eigen stad en (Eu)regio. Naast het accent op muziek en aan muziek gerelateerde programmering, bieden de podia een breed en divers aanbod voor jong en oud, waarin, muziektheater, opera, jeugdtheater, dans, cabaret en toneel.

De partners spelen bewuster in op de bevolkingssamenstelling van Enschede en de regio om drempels te verlagen. Het fundament binnen het Nationaal Muziekkwartier wordt verder verstevigd door onderlinge samenwerking- en afstemming in programmering, ook met de kleinere podia als Vestzak, Concordia, Prismare, UT en Helmertheater. De komende jaren wordt de programmering ook meer afgestemd met de schouwburg in Hengelo. In het totale stedelijke aanbod en in de relatie met het aanbod in de schouwburg van Hengelo heeft het Wilminktheater een verbindende rol.

Ten behoeve van de promotie van Enschede Muziekstad bundelen de partners hun krachten op het gebied van relatiebeheer en marketing. Door gezamenlijk marktonderzoek en benutten van elkaars klanten- en relatiebestanden vergroten zij hun publieksbereik. Daarnaast zetten ze elkaars landelijke en bestuurlijke netwerken in om cultureel Enschede op de kaart te zetten bij beslissers en trendsetters: het Nationaal Muziekkwartier is in toenemende mate gastheer voor conferenties en werkbijeenkomsten van landelijke brancheverenigingen of koepelorganisaties. De prestaties op het gebied van publieksbereik worden jaarlijks vergeleken met steden van soortgelijke omvang in het Theater Analyse Systeem (TAS) en het Popanalyse Systeem (PAS). Naar de specifieke muziekvoorkeuren in de regio Twente vindt in 2012 een kort onderzoek plaats.

Via de educatieve instellingen wordt nieuw publiek met de podia in aanraking gebracht. Enkele jaarlijkse festivals hebben nationale allure en maken het Muziekkwartier tot brandpunt van Enschede Muziekstad. De popprogrammering in het Muziekcentrum als groot poppodium, wordt verder uitgebreid. In onderlinge afstemming, waaronder met Enschede Promotie wordt invulling gegeven aan de (boven)regionale marketing van Enschede Muziekstad. Het Nationaal Muziekkwartier ontpopt zich tot culturele huiskamer van de stad.

Productieklimaat

In Enschede is een florerend productieklimaat op het gebied van muziek, muziektheater en andere podiumkunsten. In de top daarvan gaat het om de BIS-instellingen Nederlands Symfonieorkest, Nationale Reisopera en jeugdtheater Sonnevank. Het is van groot belang deze instellingen voor Enschede te behouden; met het oog daarop worden ze waar nodig ondersteund, bijvoorbeeld bij huisvesting en repetitiemogelijkheden. Deze instellingen maken zowel samen als met gezelschappen buiten Enschede vernieuwende producties. Jeugdtheater Sonnevank is een alliantie aangegaan met theatergezelschap Oostpool uit Arnhem waarmee (muziek)theaterproducties voor jongeren vanaf 12 jaar aan het Enschedese spectrum worden toegevoegd. Ook het Nederlands Symfonieorkest en de Nationale Reisopera dragen bij aan een vernieuwend en stimulerend productieklimaat door partnerschappen met het Kamerooperahuis in Zwolle en met theatergezelschap De Veenfabriek uit Leiden.

Enschede heeft geen financiële ondersteuningsmogelijkheden voor het aantrekken van nieuwe landelijk toonaangevende gezelschappen. Hiervoor moet externe financiering gevonden worden. Wat voor grotere gezelschappen geldt, geldt ook voor een aantal kleinere (semi)professionele ensembles die regionaal zijn ingebed. Ook voor deze ensembles is structurele ondersteuning door de gemeente niet mogelijk. Wel kan ondersteuning worden geboden bij huisvestingsmogelijkheden.

Naast de professionele instellingen zorgen studenten van educatieve instellingen als ArtEZ Conservatorium en de Popacademie voor nieuwe producties, daarin onder meer ondersteund door het recent opgerichte productiehuis van ArtEZ Conservatorium en door de popoefenruimtes van ATAK. Ook de amateurkunst, waaronder een veelheid van koren en harmonieorkesten, draagt bij aan het productieklimaat. Nieuwe verbanden tussen amateurgezelschappen onderling en met de professionals worden gestimuleerd door de Enschedese Cultuurcoach (zie ook onder cultuurparticipatie).

Fabrieksschool en Podiumonderzoek

Sinds de oplevering van het Nationaal Muziekwartier is er de terugkerende vraag of Enschede een middenzaal en/of een vlakkevloerzaal met 300 tot 500 stoelen nodig heeft. Een dergelijke zaal ontbreekt op dit moment in Enschede, met als mogelijk gevolg dat ook het daarmee samenhangende aanbod grotendeels ontbreekt. Een recent uitgevoerd "podiumonderzoek" heeft uitgewezen dat in vergelijking met enkele andere grote steden (Tilburg en Nijmegen) het aanbod van jeugdtheater en middenzaalproducties niet achterblijft. Deze worden hooguit opgevoerd op podia die daarvoor minder geschikt zijn.

Conclusie is daarmee: ontwikkel geen nieuw podium verbonden aan de Fabrieksschool. Een versterkende reden daarvoor is dat het Wilminktheater zich als exploitant van het podium heeft teruggetrokken, en ook andere partners zijn teruggetreden. Het risico daarvan is wel dat een subsidie van de provincie voor de ontwikkeling van een vlakkevloerzaal in de Fabrieksschool wegvalt. Op basis van het podiumonderzoek wordt wel voorgesteld te onderzoeken welke zaal het best geschikt gemaakt kan worden als podium voor jeugdtheater; vanwege de ligging in de binnenstad en de verbinding met de programmerende instellingen zijn daarvoor de theaterzaal van Concordia en het podium van het Wilminktheater het meest geschikt.

Andere aanbevelingen van het podiumonderzoek liggen in de sfeer van afstemming in de programmering, inzet op festivals, een profiel als Muziekstad en talentenstad, en beter leren kennen van het publiek. Het merendeel van de aanbevelingen is verwerkt in dit cultuurplan.

Financiële stabiliteit en nieuwe financieringsmodellen

Van de instellingen wordt verwacht dat ze financieel stabiel zijn, en dat de subsidieafhankelijkheid de komende jaren verkleint door een zoektocht naar kostenoptimalisatie en nieuwe financieringsmodellen.

- Via de overeenkomsten met de instellingen wordt een meerjarenplan 2013-2016 gevraagd met het oog op (1) de versterking van de eigen financiële stabiliteit, (2) de zoektocht naar nieuwe financieringsmodellen, en (3) vergroting van de efficiency in de bedrijfsvoering. Met het oog op het laatste wordt een inventariserend onderzoek uitgevoerd, waarin inzicht wordt gegeven in optimalisatiekansen, bijvoorbeeld op het terrein van gezamenlijke inkoop, administratie en ICT, en samenwerking in de marketing. Duidelijk is overigens dat er al op veel punten wordt samengewerkt door en tussen de partners. Tot slot wordt onderzocht in hoeverre het draagkrachtprincipe een rol speelt in het culturele veld, en of dit versterkt kan worden.
- Uit het Paul Pella fonds is jaarlijks rond 40.000 euro voor een openbaar evenement met klassieke muziek beschikbaar. In de inzet daarvan is het bestuur van het fonds, waarin ook de gemeente vertegenwoordigd is, leidend.

De Raad maakt de volgende keuzes:

- Het Nationaal Muziekkwartier profileert zich met een breed en divers muziekprofiel waarin pop, klassiek, jazz, muziektheater en muziek & techniek. Vanwege de (Eu)regionale centrumfunctie van Enschede worden ook de andere podiumkunsten op een voldoende niveau aangeboden; dit gebeurt in afstemming met de schouwburg in Hengelo.
- Er wordt niet voorzien in een nieuw podium ten behoeve van middenzaalproducties en jeugdtheatervoorstellingen.
- Extern worden financiële middelen gezocht om de theaterzaal van Concordia en het podium van het Wilminktheater meer geschikt te maken voor het aanbod van jeugdtheater.
- Op de budgetten voor de programmerende en producerende instellingen op het gebied van muziek(theater) wordt niet gekort.

Kunstkwartier Roombeek

Verbonden met de stad met nationaal bereik

Het Kunstkwartier Roombeek ontwikkelt zich de komende jaren verder tot een plek van landelijke allure. TwentseWelle heeft landelijke aantrekkingskracht door tentoonstellingen met lef, Rijksmuseum Twenthe, TETEM Kunstruimte, 21rozendaal en het Cremer programmeren beeldende kunst met landelijke bekendheid, met een zwaartepunt in hedendaagse kunst. De samenhang wordt versterkt door samenwerking in een festivalprogramma waarin onder meer de relatie tussen kunst en technologie wordt verkend en/of door een afgestemd tentoonstellingenbeleid. Er is ruimte voor experiment en talentontwikkeling, onder meer door samenwerking met ArtEZ Art & Design, en door kansen en ondersteuning te bieden aan het ondernemerschap van nieuwe kunstenaars. Samen met de inzet van Enschede Promotie wordt het Kunstkwartier in de landelijke aandacht gebracht. De stedenbouwkundige en architectonische kwaliteit van Roombeek versterken het hedendaagse profiel van het Kunstkwartier.

In deze periode wordt alles gedaan om het Rijksmuseum Twenthe als volwaardig museum open te houden. Het rijksmuseum biedt een kunsthistorische context van middeleeuwen tot heden, met uitschieters in de hedendaagse kunst, daaronder de internationaal vermaarde collectie Art & Project / Depot VBVR. Het Rijksmuseum Twenthe is een noodzakelijke drager onder het Kunstkwartier

Profiel, Programmering en Promotie

Het profiel van het Kunstkwartier concentreert zich vooral op hedendaagse kunst, met accenten op mediakunst en verbindingen met technologie. De programmering van 21rozendaal, TETEM Kunstruimte, en het toekomstige Cremer passen voor een belangrijk deel in dit profiel. Opgeteld geven ze ook lading aan de citysignature: Enschede, Stad van Nu. TwentseWelle sluit aan bij dit profiel door in haar vaste tentoonstelling van de geschiedenis van de mens ook een blik op de toekomst te bieden, en door een vernieuwend beleid in de tijdelijke tentoonstellingen. Het Rijksmuseum Twenthe verscherpt haar profiel met het oog op aanstaand nieuw rijksbeleid voor de musea.

De programmering is gericht op een (boven)regionaal tot nationaal bereik. Gestreefd wordt naar een bezoekersaantal van 200.000 per jaar waarvan meer dan de helft van buiten Enschede. Intenties tot uitbreiding van het Rijksmuseum worden actief ondersteund.

Concordia en Cremer

Ter versterking van het Kunstkwartier Roombeek onderzoekt Concordia de mogelijke vestiging in het Balengebouw van haar onderdelen beeldende kunst en educatie – die nu nog in de binnenstad zijn gevestigd. Daarnaast wordt de vestiging van het Cremer ondersteund. Afgelopen jaar is gebleken dat een fullswing Cremer dat het Balengebouw volledig vult financieel onhaalbaar is.

De nieuwe invulling van het Cremer bestaat uit een (twee)jaarlijkse tentoonstelling waarvan Jan Cremer curator wordt, en die in samenwerking met de Roombeekpartners een uitstraling op het hele Kunstkwartier heeft en met een kern in het Balengebouw. Daarnaast wordt een unieke grafiekcollectie van alle eerste drukken van het werk van Jan Cremer naar Enschede gehaald. Daarmee heeft Jan Cremer en zijn werk definitief een footprint in Enschede. De (twee)jaarlijkse tentoonstelling is onderdeel van het nieuwe festivalbeleid; de aanschaf van de grafiekcollectie is voor de helft (200.000 euro) voorzien uit incidentele cultuurmiddelen. De andere helft wordt voorzien uit de verkoop van nieuw grafiekwerk van Jan Cremer. Ten behoeve van de nieuwe invulling van het Cremer wordt de Stichting Cremer omgebouwd naar een programmastichting.

De komst van Concordia en Cremer geeft een impuls aan de aantrekkingskracht van het Kunstkwartier en is een verdere inspiratiebron voor talentontwikkeling.

In samenwerking tussen de beeldende kunstpartners, de museale partners en Enschede Promotie krijgen het profiel en de programmering in Roombeek Kunstkwartier regionale en landelijke bekendheid. Waar mogelijk ondersteunt de gezamenlijke programmering de internationaliseringsambities van de stad. De kennis van het publiek en het publieksbereik wordt de komende jaren vergroot.

Expositie – en tentoonstellingsruimten

Enschede beschikt over een overzichtelijk aantal expositie- en tentoonstellingsruimten. Er zijn enkele grotere ruimten (TwentseWelle, Rijksmuseum Twenthe, 21rozenaal, TETEM Kunstruimte en Polaroid) en middelgrote ruimten (Vrijhof, Concordia Langestraat, Adrie Arendsmanhuis en Villa de Bank). Met name de grotere ruimten worden gesubsidieerd door de gemeente. Daarnaast kent Enschede vooral veel kleine ruimten, zowel publiek als particulier.

Enschede ontbeert een permanente zeer grote expositieruimte; met name Rijksmuseum Twenthe en TwentseWelle ondervinden hierdoor beperkingen. Er is geen ruimte voor een 'echt groot gebaar', behalve tijdelijke ruimten zoals op het vliegveld en in het voormalige gebouw van het Janninkmuseum. Plannen om op termijn een permanente zeer grote expositieruimte in Enschede te realiseren moedigt de gemeente aan; concrete initiatieven worden van de instellingen verwacht. Voor het 'grote gebaar' stimuleert de gemeente verder de gezamenlijke gelijktijdige programmering van ruimten door de partners in Roombeek.

Productieklimaat

Met het oog op versterking van het productieklimaat wordt de samenwerking met ArtEZ Art & Design geïntensiveerd. De toekomstige vestiging in Roombeek draagt hieraan bij. Het gaat onder meer om de ondersteuning van startende kunstenaars, een grotere zichtbaarheid van de opleiding, studenten en activiteiten in de regio en de verdere verbinding van ArtEZ met partners in de stad.

Ook TETEM Kunstruimte draagt bij aan het productieklimaat, onder meer door een intermediaire functie tussen kunstenaars en opdrachtgevers te vervullen. Het kan daarbij zowel gaan om het ontwikkelen van nieuwe producten via cocreatie, als om de meer eenzijdige relatie van kunstopdrachten. De inzet is enerzijds het creatief kapitaal van kunstenaars beter tot zijn recht te laten komen, anderzijds de zelfredzaamheid van kunstenaars te vergroten.

Voor het productieklimaat in de beeldende kunst is ook het aanbod van ateliers van groot belang. Uit een evaluatie van het gevoerde atelierbeleid blijkt dat het beleid haar doelen op het gebied van kansen bieden aan startende kunstenaars, doorstroming en de organisatie van manifestaties heeft gehaald. Tegelijk blijkt de gemeente anders dan enkele jaren geleden niet meer de enige aanbieder van ateliers. Op dit moment zijn er nog 5 gemeentelijke atelierpanden, waarin opgeteld 54 ateliers. De afgelopen jaren zijn er met name door de inzet van Stichting ARTwekkelo 30 ateliers bijgekomen en nog eens zo'n 20 in voorbereiding. Voorts geldt dat de kosten van de gemeentelijke atelierpanden hoog zijn (gemiddeld rond 60 euro per m², oplopend tot 80 euro per m²), waardoor er jaarlijks rond 250.000 euro aan subsidie nodig is om ze betaalbaar te maken. Daarnaast heeft het merendeel van de atelierpanden energielabel G, waarmee ze niet duurzaam zijn, en de energielasten hoog zijn. Tot slot zijn in het kader van het programma Artist in Residence twee ateliers beschikbaar voor buitenlandse kunstenaars. Dit programma werkt goed, en draagt mede door wederkerige relaties bij aan internationale culturele uitwisseling.

Financiële stabiliteit en nieuwe financieringsmodellen

Van de gemeentelijk gesubsidieerde instellingen wordt verwacht dat ze financieel stabiel zijn, en dat de subsidieafhankelijkheid de komende jaren verkleint door het aanboren van nieuwe geldstromen. Kostenoptimalisatie en nieuwe financieringsmodellen zijn daartoe nodig.

- Samen met de instellingen wordt initiatief genomen om regionale private partijen te betrekken bij het gezamenlijk versterken van de aantrekkingskracht van Kunstkwartier Roombeek.

- Via de overeenkomsten met de instellingen wordt een meerjarenplan 2013-2016 gevraagd met het oog op (1) de versterking van de eigen financiële stabiliteit, (2) de zoektocht naar nieuwe financieringsmodellen, en (3) vergroting van de efficiency in de bedrijfsvoering – waar mogelijk in samenwerking met anderen. Met het oog hierop wordt een inventariserend onderzoek uitgevoerd, waarin inzicht wordt gegeven in optimalisatiekansen, bijvoorbeeld op het terrein van gezamenlijke inkoop, administratie en ICT, en samenwerking in de marketing. Duidelijk is dat er al op veel punten wordt samengewerkt door en tussen de partners. Tot slot onderzoeken instellingen met kosteloos aanbod voor bezoekers de mogelijkheid van betaling via het “pay what you want principe”.

De Raad maakt de volgende keuzes:

- Roombeek wordt versterkt als het concentratiepunt voor beeldende kunst in Enschede. De gemeente stimuleert concentratie van het beeldende kunstaanbod in Roombeek. Daarnaast dragen (vooral kleinschalige) beeldende kunstinitiatieven in de binnenstad en langs de cultuurmijl bij aan de vitaliteit en diversiteit.
- Een verhuizing van Concordia Beeldende Kunst van de Langestraat naar het Balengebouw wordt ondersteund. Dat maakt tevens de nieuwe invulling van het Cremer mogelijk.
- Plannen om op termijn een permanente zeer grote expositieruimte in Enschede te realiseren moedigt de gemeente aan; concrete initiatieven worden van de instellingen verwacht.
- In overleg met het Vastgoedbedrijf en de huidige gebruikers wordt een plan voor de gemeentelijke atelierpanden opgesteld. Om deze duurzamer te maken, om de kosten te verlagen, frictieleegstand op te vangen en waar mogelijk toe te werken naar verdere concentratie van de panden rond Roombeek en de Binnenstad. Zo mogelijk wordt het aantal atelierpanden in gemeentelijk bezit verder verkleind.
- De gemeente ondersteunt Stichting Villa de Bank om tot een zelfstandig bedrijfsmodel te komen. De subsidie wordt niet verhoogd. We onderzoeken de mogelijkheden op welke wijze het vastgoed – binnen de grenzen van de schenkingsakte van de familie van Heek – onderdeel van het bedrijfsmodel kan worden.

Evenementen en festivals

Enschede kent een breed palet aan goede festivals en evenementen. Op het gebied van muziek, beeldende kunst, innovatie en sport, maar ook evenementen die op andere wijze bijdragen aan de dynamiek van de stad. Met het in december 2010 vastgestelde evenementenbeleid is een stap gezet om het evenementenprogramma meer te richten op de uitgangspunten van de citymarketing, waaronder het trekken van meer bezoekers en samen met stakeholders te streven naar één of meer evenementen die Enschede nationaal op de kaart zetten. Het levert de stad jaarlijks ca. 5 miljoen euro aan additionele bestedingen, 40 arbeidsplaatsen en miljoenen aan exposure in mediawaarde op.

Richting geven aan het evenementenprogramma

De afgelopen anderhalf jaar is de uitvoering van het evenementenbeleid opgepakt. Zo worden evenementen kritisch gevolgd op de resultaten die geboekt worden; het vergroten van de economische spin-off, sponsorwerving, creativiteit, uitstraling naar beoogde doelgroepen, publieksbereik, groeipotentie en kwaliteit. Enschede Promotie vervult een centrale rol in de advisering over evenementen. Ook de wijze waarop de gemeente subsidie verleent en vooral de voorwaarden waaronder, zijn aangescherpt. Met een basisprogramma van rond dertig evenementen ligt er een stevig fundament; in het cultuurplan vormen ze een verbindingsschakel. De evenementen dragen zorg voor toegankelijke programmering, een gevarieerd en frequent aanbod, en lokale en regionale exposure van het muziek- en kunstcluster. Daarmee dragen ze ook nu al bij aan de aantrekkingskracht van de stad en het versterken van cultureel ondernemerschap.

De ontwikkeling van Enschede als evenementenstad is ook landelijk niet onopgemerkt gebleven. Door het stedelijke culturele klimaat, de beschikbaarheid van goede locaties (w.o. binnenstad, Roombeek, Go Planet en Luchthaven) en de reputatie die met het hosten en faciliteren van grote evenementen als de TMF Awards, SBS6 Kerstparade en de Nationale Sportweek is opgebouwd, hebben zich het afgelopen jaar talrijke initiatiefnemers en bedrijven gemeld met goede en vernieuwende plannen. Dat is ook nodig. Om de doelstellingen uit het cultuurplan en de citymarketingstrategie te realiseren, heeft de stad urgent behoefte aan regionaal gedragen initiatieven met (inter)nationale potentie op het terrein van muziek, innovatie en beeldende kunst. Vanuit deze basis wordt het dan ook tijd voor de volgende stap.

De volgende stap richt zich op een beperkt aantal evenementen die *nationaal onderscheidend* en spraakmakend zijn. Deze stap wordt in drie fasen gezet:

1. kritische beoordeling van bestaande evenementen met een nationale potentie en ambitie. Voorbeelden: GrensWerk en GGOBOT. Voor GrensWerk heeft dit na discussie over gevraagde verbeteringen, geleid tot het besluit de subsidie over 2012 niet toe te kennen. Ook voor GGOBOT heeft het een stevig verbeteradvies opgeleverd. Deze fase is in 2011 afgerond.
2. de inkoop van landelijk bekende evenementen die lokaal, regionaal en nationaal kunnen bijdragen aan de doelstellingen uit de citymarketing, met name Enschede als muziekstad. Voorbeelden die hiervoor al zijn genoemd: TMF Awards, TROS Muziekfeest en 3FM Serious Request (Glazen Huis). Afgerond eind 2012.
3. het totstandbrengen en landelijk profileren van 'eigen' Enschedese evenementen op het terrein van muziek, beeldende kunst en innovatie; de festivallijn 2013-2016. Deze nieuwe festivallijn richt zich ook op de versterking van de twee culturele concentratiepunten: het Nationaal Muziekkwartier in de binnenstad en het Kunstkwartier Roombeek.

Kracht door vernieuwing

In het nieuwe festivalbeleid sluit Enschede aan bij de economische investeringsstrategie van de provincie. Die richt zich onder meer sterk op de vrijetijdseconomie. Het huidige festivalbeleid van Enschede sluit hier al nauw op aan; meer bezoekers, die langer blijven en meer besteden, en intensieve samenwerking met het (lokale) bedrijfsleven. De ontwikkeling van de regionale economie staat daarbij centraal.

Meest kansrijk zijn:

1. In en rond het Nationaal Muziekwartier: Crossing Border (jaarlijks, vanaf november 2012); Stichting Other World Productions brengt onder de naam Crossing Border sinds 1993 literatuur, spoken word en muziek onder de aandacht van een zo groot en gevarieerd mogelijk publiek. Innovatie is een kernbegrip. Jaarlijks wordt een meerdaags internationaal festival georganiseerd, in Den Haag, Antwerpen en Enschede. In de programmering van het festival staan internationaal aanbod en actualiteit centraal. Het festival biedt een mix van literatuur, muziek, film en beeldende kunst.
2. In en rond het Nationaal Muziekwartier: Memphis (jaarlijks, vanaf 2013); concept opgebouwd rondom de relatie met een per editie bepaald land. In het eerste deel van het festival ligt de nadruk op popmuziek, in het middendeel op educatieve projecten rondom het betreffende land, in het laatste deel op klassieke muziek. Festival grijpt terug naar een bijzondere historisch relatie met de stad Memphis eind jaren veertig en raakt aan Twentse (textiel)roots. Toegankelijke muziek: rock 'n roll, countryblues, blues, gospels, akoestisch etc. Sterke focus op internationalisering.
3. Kunstkwartier Roombeek in verbinding met de Binnenstad: Twente Biënnale (vanaf mei 2013, tweejaarlijks); beeldend- en mediakunsthier festival. Tot 2011 georganiseerd in Hengelo. Hedendaagse kunst, internationale top gecombineerd met Oost-Nederlands talent. Muziek is ondersteunend thema.
4. Kunstkwartier Roombeek in verbinding met de Binnenstad: SART & Science (jaarlijks, vanaf 2013); vast én reizend, internationaal festival op snijvlak van kunst en wetenschap. Lezingen en presentaties bij onderwijsinstellingen, exposities bij kunstinstellingen en kunst in de openbare ruimte.
5. Kunstkwartier Roombeek: de onder het Kunstkwartier Roombeek genoemde (twee)jaarlijkse tentoonstelling waarvan Jan Cremer curator wordt, en die door samenwerking tussen de Roombeekpartners een uitstraling over het hele Kunstkwartier heeft.

De Raad maakt de volgende keuzes:

- Een nieuwe festivallijn richt zich op de versterking van de twee culturele concentratiepunten: het Nationaal Muziekwartier in de binnenstad en het Kunstkwartier Roombeek. Vanuit een krachtig concept kunnen cross-overs van muziek naar beeldende kunst en omgekeerd groeien. Waar mogelijk ondersteunen de festivals de gemeentelijke internationaliseringsambities
- Een nieuwe festivallijn is alleen mogelijk wanneer daarvoor structureel budget op de gemeentelijke begroting wordt vrijgemaakt. Nieuwe evenementen hebben tijd en ruimte nodig om zich te kunnen ontwikkelen; dat vraagt naast draagvlak in de stad ook enthousiasme en doorzettingsvermogen én de intentie om een festival gedurende, meerdere jaren te ondersteunen. Via de programmabegroting 2014-2017 wordt een voorstel gedaan voor structurele ondersteuning van evenementen met een bovenregionale tot landelijke uitstraling. Het daarvoor beschikbare budget ter hoogte van 450.000 euro is nu incidenteel, en vervalt vanaf 2014. De nieuwe festivallijn wordt in 2012 voorbereid.

Cultuurparticipatie

Deelname aan cultuur draagt bij aan zelfontplooiing en ontmoeting, uitwisseling en sociale cohesie. Hiervoor wordt gewerkt langs drie lijnen:

- Amateurkunst
- Cultuureducatie, gericht op primair- en voortgezet onderwijs
- Wijkprojecten & community-art, gericht op brede school en wijkbewoners

Amateurkunst

Ons deelbeleid voor amateurkunst richt zich op een *sterk en zichtbaar* netwerk van amateurkunstverenigingen, dat intensief samenwerkt met de professionele sector. Om dat te bereiken zetten we een drietal instrumenten in:

- 1 twee verordeningen amateurkunst: een op basis waarvan 70 verenigingen jaarlijks een structurele subsidie ontvangen en een waarmee vernieuwende activiteiten worden ondersteund.
- 2 inzet van de Enschedese cultuurcoach, sinds 2009
- 3 ondersteuning van de Culturele Zondagen in Enschede

Verordeningen

Er zijn 70 gesubsidieerde amateurkunstverenigingen (met name muziek & dans) in Enschede en circa 120 niet gesubsidieerde verenigingen en beeldende kunst organisaties. In de planperiode onderzoeken we de effectiviteit van deze verordeningen.

Cultuurcoach

Behalve de rond 190 verenigingen zijn er vele podia, professionele organisaties, opleidingen en educatieve organisaties. De cultuurcoach zorgt voor een loketfunctie voor de amateursector en inbreng van de nodige expertise in het amateurnetwerk door workshops, lezingen en debatten. Daarnaast verbindt de coach al deze partijen, maakt nieuwe initiatieven mogelijk en biedt ze een podium. Zo doen bijvoorbeeld 4000 Enschedese amateurkunstenaars jaarlijks mee aan de week van de Amateurkunst (verdeeld over 50 organisaties). De cultuurcoach versterkt de kwaliteit, kracht en reikwijdte van alle partners in het culturele veld, door kansen te signaleren, verbindingen te leggen en gezamenlijke activiteiten te stimuleren over de volle breedte van dat veld. Bij een evaluatie van de functie onder zowel de professionele cultuursector als de amateurverenigingen, blijkt dan ook dat een overgrote meerderheid deze spilfunctie voor de cultuursector onmisbaar vindt, als spin in het web en als verbinding naar buiten.

Culturele Zondagen

In 2009 is op initiatief van Enschede Promotie de Culturele Zondag opgezet. Een laagdrempelig evenement, waar professionele culturele organisaties en de amateursector gezamenlijk een podium vinden, steeds meer zelfs ook in coproductie met elkaar. Jaarlijks staan vier edities geprogrammeerd. Doordat de culturele zondag in een herkenbaar ritme door het jaar heen wordt georganiseerd, neemt niet alleen de samenwerking tussen alle partijen toe, maar ook de exposure voor de culturele sector en het publieksbereik.

Cultuureducatie

In nauwe samenspraak met het onderwijsveld benutten we de artistieke kracht van Enschede om het talent van onze jeugd te ontwikkelen.

Onze rijke culturele infrastructuur biedt alle kansen om via het onderwijs de creativiteit van leerlingen optimaal te stimuleren en daarmee ook de totale leeropbrengsten van het onderwijs te verbeteren. Op dit moment bereikt het door Concordia georganiseerde kunstmenu alle 14.000 leerlingen van het primair onderwijs.

Enschede heeft de ambitie *om in de regio Twente een centrumpositie* te vervullen op het gebied van cultuureducatie. Het jeugdtheater Sonnevandijk neemt als producerende instelling het voortouw om samen met NRO en NedSym voor het maken van “lesstofvervangende programma’s” die het curriculum van het onderwijs versterken in plaats van verzwaken. Dit geldt tevens voor de educatieve instellingen Concordia en Muziekschool en de andere culturele instellingen, waarmee de krachten worden gebundeld voor de samenstelling van een kwalitatief programma met doorlopende leerlijnen waarin het lokale aanbod meer verankerd wordt.

De gemeente investeert op dit moment rond 300.000 euro in cultuureducatie via de structurele subsidies aan instellingen. Een deel daarvan kan worden opgevoerd als matching voor de nieuwe regeling van het ministerie van OCW ‘Cultuureducatie met Kwaliteit’. Op basis van deze regeling komt de komende vier jaar jaarlijks 125.000 euro voor cultuureducatie in Enschede beschikbaar voor het Primair Onderwijs, onder de conditie dat er *met het onderwijs* gewerkt wordt aan een programma waarmee cultuureducatie wordt verankerd in het curriculum middels doorgaande leerlijnen (van groep 1 t/m groep 8, integratie met andere vakken, aansluiting binnen- buitenschools, aansluiting op VO). De helft van de middelen totaal ca 150.000 euro, valt eind 2012 weg. Het betreft incidentele middelen, afkomstig van provincie, OCW en Brede school.

Het effect is, dat we alle projecten voor het Voortgezet Onderwijs zouden moeten schrappen. Terwijl juist op dit terrein uitstekende programma’s zijn ontwikkeld door TETEM Kunstruimte. Deze organisatie slaagt er goed in om het VO te interesseren voor haar programma’s en deze te integreren in het schoolcurriculum. TETEM neemt bovendien het initiatief om ook aanbod van de andere culturele aanbieders te verwerken in haar programma’s. TETEM weet het commitment van de scholen bovendien om te zetten in bereidheid tot cofinanciering. Inmiddels worden in de stad 4500 leerlingen in de eerste jaren van het VO bereikt; tevens worden de programma’s regionaal uitgerold met een bereik van rond 1000 leerlingen in het eerste jaar.

Wijkprojecten/community-art

In de wijken is de drempel voor cultuurparticipatie laag, doordat we werken met organisaties, thema’s en locaties ‘om de hoek’. In de samenwerkingsverbanden met stadsdelen, woningbouwcorporaties en andere maatschappelijke participanten koppelen we community-art of andere kunstvormen aan lopende participatietrajecten. Cultuur is hier aanvankelijk instrumenteel, omdat het de participatie bij fysieke of sociale projecten in de wijk intensificeert. Tegelijkertijd maken nieuwe doelgroepen kennis met cultuur in brede zin en stimuleren we de cultuursector om met behulp van hun vernieuwde klantsystemen de relatie met deze groepen uit te bouwen. Een andere laagdrempelige lijn is die via de brede school: hier sluiten de programma’s aan bij de binnenschoolse programma’s.

Inzet van kunst en cultuur kan dus bijdragen aan realiseren van tal van andere maatschappelijke opgaven in het fysieke of sociale domein.

De laatste jaren zijn een aantal pilots uitgevoerd op stadsdeelniveau. Daar waar ofwel sociale of fysieke projecten op stapel stonden, zijn cultuurparticipatieprojecten toegevoegd. Resultaten werden geboekt op verschillende fronten:

- de participatieprojecten worden intensiever door het culturele element: bewoners maken en beleven samen iets. Zo neemt het draagvlak voor de sloop van een oud wijkgebouw toe; ook de aandacht voor het terugdringen van schulden bij jongeren neemt toe.
- er is waarde aan de omgeving toegevoegd, door een blijvend kunstwerk in de wijk, de wereld werd er mooier van;
- de identiteit van de buurt of wijk is versterkt doordat de verhalen uit de buurt centraal stonden

- maar ook: de belangstelling voor kunst is op een natuurlijke manier gewekt en culturele instellingen kunnen hun kans pakken in het vasthouden en verder aanwakkeren van deze belangstelling. Ter vergelijking: Net zoals kunsteducatie in de scholen nu in doorlopende leerlijnen geïntegreerd wordt in de zaakvakken, kan kunst en cultuur ook in andere publieke domeinen een plek krijgen. Kunst/cultuur is een effectief instrument bij diverse maatschappelijke opgaven, en tegelijk een fantastische kans voor culturele instellingen om kennis te verkrijgen over de vraagkant van de samenleving.

De afgelopen drie jaar zijn in alle stadsdelen projecten uitgevoerd, voor gemiddeld 10.000 euro per project per stadsdeel per jaar. Deze projecten zijn gefinancierd vanuit tijdelijke rijks gelden voor cultuurparticipatie. Voorgesteld wordt aan zo veel mogelijk sociale en fysieke projecten in de stad een culturele dimensie toe te voegen, en daarvoor zoveel mogelijk Enschedese culturele instellingen of kunstenaars te betrekken. Als een integraal onderdeel van het project, niet als losstaande zoethouder.

Polaroid en Talentontwikkeling

Op het voormalig Polaroidterrein is sinds enige tijd spontaan een nieuwe ontwikkeling gaande. De locatie van Domijn/Ons Huis groeit met tempo uit naar een plek waar kunst, cultuur, sport, onderwijs en ondernemen tot leven komen, waar talent zich vrij kan ontwikkelen. De locatie is inmiddels getooid met de naam “Performance Factory”, die tegelijk staat voor het concept.

Een van de pijlers van de Polaroid Performance Factory is cultuur. De basis van deze pijler bestaat uit New Arts Experience (Naxt), een nieuw experimenteel concept van de Muziekschool Twente om juist nieuwe doelgroepen en hun talenten aan te boren.

De ontwikkeling van een Smartlab door SART, met als doel innovatieve productontwikkeling door samenwerking tussen UT, ondernemers en kunstenaars. De stadswerkplaats, in navolging van stadswerkplaatsen zoals in Groningen. En SPASS gericht op jongeren, dans en muziek. Op natuurlijke wijze sluiten op dit moment andere culturele partijen aan die zich in de omliggende wijken gevestigd hebben. Een goed voorbeeld hiervan is kunstatelier B93. De verwachting is dat deze pijler zich uit zal breiden met andere initiatieven, zo is ook de vooropleiding dans zeer geïnteresseerd. Ook de Nationale Reisopera onderzoekt vestigingsmogelijkheden op het Polaroidterrein, en zou een belangrijke rol in de ontwikkeling kunnen hebben.

De Raad maakt de volgende keuzes:

- De functie van cultuurcoach is opgezet met incidentele rijksmiddelen, die met ingang van 2013 niet meer beschikbaar zijn. Continuering is alleen mogelijk door herschikking binnen de cultuurbegroting. Vanwege de verbindende rol tussen het amateurverenigingsleven en de professionele culturele instellingen, wordt in het noodzakelijke budget voorzien door een kleine korting op alle subsidies toe te passen.
- Ondersteunen van de multimedia programma's van TETEM, waarmee jaarlijks rond 6000 leerlingen in het Voortgezet Onderwijs worden bereikt. Daartoe te herschikken binnen de budgetten die beschikbaar zijn voor Kunstzinnige Vorming.
- Te overwegen structureel een culturele dimensie toe te voegen aan fysieke en sociale opgaven in wijken. Hiertoe in 2013 een voorstel uit te laten werken.
- Ondersteuning van de verdere ontwikkeling van Polaroid als locatie voor talentontwikkeling. Zo mogelijk culturele partijen te verleiden zich op die locatie te vestigen of daarmee verbonden te raken.

Uitstraling van de stad

'Natuurlijk kan een kunstwerk knap ontworpen, slim bedacht of mooi zijn... ...De echte waarde van een kunstwerk wordt bepaald door de kwaliteit van de ervaring die ontstaat...'

Merlijn Twaalfhoven

Voor een cultureel profiel is de uitstraling, de fysieke belevingswaarde, van de stad bepalend. Een stad is meer dan een stapel stenen om in te wonen en te werken. Voormalige Oostblok-betonbouw is niet voldoende. Daaraan ontbreekt belevingswaarde. De fysieke belevingswaarde of ruimtelijke kwaliteit van een stad is een complex samenspel van vorm en functie. Verschillende disciplines werken op elkaar in en vullen elkaar aan. Beeldende kunst, architectuur, stedenbouw, cultuurhistorie, etc. Een verbindende schakel wordt gevormd door het project Kwaliteit voor Enschede, dat in 2011 is gestart.

De afgelopen jaren zijn er verschillende incidenten geweest op het gebied van architectuur, stedenbouw en cultuurhistorie. Deze incidenten zijn te voorkomen door een sterkere focus op kwaliteit in specifieke gebieden en een duidelijker proces onder leiding van een autoriteit op het gebied van ruimtelijke kwaliteit. Op de plekken die cruciaal zijn voor de doorontwikkeling van Enschede als Culturele Hotspot van het Oosten, moet de kwaliteit van de gebouwde omgeving (architectuur, openbare ruimte, stedenbouw en beeldende kunst) top zijn.

Daarom wordt ingezet op beeldende kunst in de openbare ruimte op markante plekken – daaronder de afronding van de Cultuurmijl, de inzet op hoogwaardige architectuur op zichtlocaties, het behouden van cultureel erfgoed (archeologie en monumenten), en het ontsluiten van waardevolle cultuuruitingen via routes in de stad. In het besef dat in de Stad van Nu wordt gebouwd aan de historische binnenstad van de toekomst.

Kwaliteit voor Enschede

De samenhang in ruimtelijke kwaliteit tussen projecten is momenteel niet goed geborgd. Voor de belangrijkste locaties van de stad wordt een nieuwe vorm van sturing geïntroduceerd. Daarin komen stedenbouw, architectuur, cultuurhistorie en beeldende kunst bij elkaar. Op basis van nog te ontwikkelen criteria wordt een overzichtkaart van gebieden met hoge beeldregie vastgesteld – met een bijpassend toetsingsmodel; het succes in Roombeek kan als een voorloper van deze nieuwe sturingsmethodiek worden gezien.

Naast de invoering van dit instrument wordt discussie over ruimtelijke kwaliteit geïnitieerd om het onderwerp onder de aandacht te houden, en wordt de samenhang tussen verschillende disciplines, m.n. archeologie, monumenten en beeldende kunst verder versterkt.

Beeldende Kunst in de openbare ruimte

We kiezen voor een beperkt aantal kunstopdrachten op locaties die belangrijk zijn voor de stad. L'art pour l'art is al tijden niet meer van toepassing op de beeldende kunstopdrachten in Enschede. Onze legitimatie is breder. Kunst draagt bij aan het functioneren van de volgende 'belangrijke locaties'.

De Raad maakt de volgende keuzes:

In de periode 2013-2016 staat de realisatie van de volgende kunstwerken in de openbare ruimte centraal:

- Afronden Cultuurmijl (oplevering 2013/2014)
- Wilminkplein (start proces 2012 – oplevering 2014)
- Koningsplein (start proces 2012 – oplevering 2015)

De selectie van bovenstaande locaties houdt als vanzelf ook de uitsluiting van andere locaties in. Voorlopig worden geen kunstopdrachten gestart aan de Westerval, Zuiderval en de Hengelosestraat. Dit zijn óók belangrijke locaties, maar hier geldt dat een kwaliteitsimpuls ook in een later stadium nog gerealiseerd kan worden. Bovendien zijn op deze locaties nog kavels beschikbaar waar de ruimtelijke kwaliteit via architectuur kan worden verbeterd.

Kunstcollectie

De kunstcollectie van de gemeente heeft lange tijd een slapend bestaan geleid. Doel is de collectie meer in te zetten als een instrument binnen het beeldende kunstbeleid. Daarvoor worden de volgende stappen gezet.

- Vaststellen criteria kunstcollectie: welke kunstwerken zijn belangrijk of onmisbaar in het 'verhaal van de stad'? Welke kunstwerken kunnen worden afgestoten? En welke vallen daar tussen, en kunnen bijvoorbeeld gebruikt voor de verfraaiing van werkruimten in gemeentepanden. De definitieve indeling van de kunstcollectie bestaat uit een kerncollectie, een uitleencollectie en een af te stoten collectie.
- Uitvoering van het afstootproces; om de kunstcollectie beheersbaar te houden moeten rond 1800 van de 4000 kunstwerken worden afgestoten.
- Opstellen nieuwe beheerssystematiek en planvorming rond het gebruik van de kunstcollectie.

Tot slot

De fysieke belevingswaarde van de stad wordt verder versterkt door het creëren van routes langs beeldende kunst, erfgoed en architectuur. Denk aan de route langs industrieel erfgoed uit het textielverleden, de architectuurroute door Roombeek, en niet te vergeten: het Rondje Enschede, langs hoogtepunten in het buitengebied van onze stad. Als laatste, en om tot een passend eind van deze Blauwe Nota van het Cultuurplan te komen, is voor een stedelijke culturele beleving naast de fysieke belevingswaarde ook het culturele leven zelf een noodzakelijke voorwaarde: de muziek- en theaterprogrammering, de tentoonstellingen, het productieklimaat rond de BIS-instellingen, de ateliers en de kunstenaars die daar hun werk maken, de amateurverenigingen en hun optredens, de popbandjes, de vele kinderen die naar muziek- dans- of theaterles gaan, een voorstelling bezoeken of een optreden voorbereiden, of eerste stappen op het gebied van mediakunst zetten, en last but not least de zichtbare en hoorbare aanwezigheid van ondermeer de popacademie, het ArtEZ conservatorium en ArtEZ Art & Design. Juist ook deze opleidingen, de vele studenten en activiteiten zijn bepalend voor een stedelijke culturele beleving. Tot slot gaat het in Enschede Muziekstad om de muziekbeleving. Niet alleen bij voorstellingen, maar ook in de openbare ruimte en op onverwachte momenten. In het besef dat de muziekbeleving vergroot wanneer deze gepaard gaat met voldoende momenten van stilte.

Bijlage Cultuur en de economische ontwikkeling van de stad

Cultuur inspireert, verwondert, troost, confronteert, biedt vermaak, vergroot het perspectief, is een bron van creativiteit, lokt zelfreflectie uit, verbindt, zorgt voor ontmoeting, en draagt bij aan sociale cohesie. Cultuur vermag veel, en tegelijk ligt de kern erin dat mensen worden geraakt door cultuur. Enschede heeft meer dan 158.000 inwoners, en de vraag is hier: wat is de betekenis, wat is het effect van cultuur op de stad? Als onderbouwing van de vraag: waarom ziet de overheid hier een taak voor zichzelf?

Hierna een schets van de economische kracht die gepaard gaat met investeringen in cultuur, gebaseerd op algemeen onderzoek van Gerard Marlet en onderzoek specifiek gericht op Enschede. Deze uitkomsten worden geplaatst in de Enschedese context, zowel in het hier en nu als via een kwalitatieve schets van de recente geschiedenis. Ook die laat zien wat het belang van cultuur voor de economische ontwikkeling van de stad is.

Cultuur, stedelijke aantrekkingskracht en economische waarde

Gerard Marlet (Atlas voor Gemeenten) toont in zijn werk een overtuigend verband tussen cultuur in steden en de aantrekkingskracht op een hoogopgeleide, creatieve bevolking. “Mensen met een hogere opleiding, willen wonen in steden met een gevarieerd cultureel aanbod”. Culturele voorzieningen zijn onderdeel van de kwaliteit van de woonomgeving, naast veiligheid, een groene woonomgeving, en de aanwezigheid van historisch erfgoed. De Cultuurkaart die Marlet voor Enschede heeft opgesteld³, geeft een verdiept inzicht in het rendement van de Enschedese investeringen in cultuur.

De aantrekkingskracht vergroot wanneer een gevarieerd aanbod aan cultuur, horeca en andere voorzieningen op loop- of fietsafstand bereikbaar is, en wanneer ontmoeting kan plaatsvinden in een esthetisch aantrekkelijke omgeving – daaronder een historische binnenstad.

Het effect van cultuur ligt – via de aantrekkingskracht op bewoners – vooral in de invloed op de bevolkingssamenstelling. Die bevolkingssamenstelling heeft vervolgens effect op de leefbaarheid in wijken en op de aantrekkingskracht op werkgelegenheid; onder meer omdat bedrijven zich steeds meer vestigen waar hoger opgeleiden wonen.

Marlet laat zien dat het effect van cultuur zich op verschillende wijzen in geld laat uitdrukken:

- de gebruikswaarde: daarin zit “winst” omdat mensen meer genot (inspiratie, troost, vermaak, etc.) ontleen aan een voorstelling dan de prijs die ze er voor hebben betaald.
- de optiewaarde: alleen al de mogelijkheid een voorstelling te bezoeken wordt gewaardeerd. De optiewaarde slaat neer in de waarde van grond en huizenprijzen in de nabijheid van het culturele aanbod.
- de economische waarde: deze bestaat uit de bestedingen die bezoekers aan voorstellingen en tentoonstellingen in de stad doen. Daarnaast zijn er werkgelegenheidseffecten via de aantrekkingskracht van cultuur op hoger opgeleiden.

De som van de gebruikswaarde, optiewaarde en economische waarde vormt de welvaartswinst. Hiervan is de optiewaarde veruit het grootst. Hieruit is af te leiden dat de enkele aanwezigheid van cultuur voldoende is voor het grootste economisch effect. Tegelijk is er een sterke relatie met actieve deelname. Zo verhoogt deelname aan cultuur op jonge leeftijd de waarde die mensen daaraan op latere leeftijd toekennen.

³ De Cultuurkaart is in concept gereed en nog niet bij het Cultuurplan gevoegd.

Marlet laat zien het effect op de aantrekkingskracht op hoger opgeleiden en de creatieve klasse met name gerelateerd is aan het aanbod in de podiumkunsten. Wil je eigen inwoners bedienen en de vestigingsaantrekkelijkheid voor huishoudens en bedrijven vergroten, dan zijn investeringen in podiumkunsten van groter belang. Het gaat daarbij om de podiumkunsten in de eigen stad, en niet in de regio. Voor het aantrekken van bezoekers zijn investeringen in museale functies weer van groter belang.

Voor grootschalige evenementen en festivals geldt evenzo dat de aantrekkingskracht op eigen inwoners niet groot is. Wel kunnen evenementen van belang zijn voor het imago van de stad, zij het dat dat niet voor veel evenementen en festivals is weggelegd. Marlet geeft aan dat evenementen en festivals die kenmerken vertonen die overeenkomen met de podiumkunsten – frequent aanbod gericht op de eigen bevolking – wel bijdragen aan de aantrekkingskracht van de stad als vestigingsplaats. Enschedese voorbeelden daarvan zijn niet alleen de culturele zondagen en de Grolsch Summersounds; feitelijk is de hele evenementenprogrammering er op gericht dat gedurende de zomerperiode sprake is van frequent aanbod.

Samenvattend geeft Marlet aan dat het belang van cultuur voor het grootste gedeelte niet tot uitdrukking komt aan de kassa's van de theaters en de andere culturele voorzieningen in de stad. Dat is de reden dat de overheid een taak heeft. "Als de overheid zich niet met het culturele aanbod in de stad zou bemoeien, zou het aanbod ver onder het voor de stad maatschappelijke optimum liggen. Cultuur is bovendien een van de weinige knoppen waaraan beleidsmakers kunnen draaien om de aantrekkingskracht van de stad te vergroten (...) Minder geld voor cultuur kan de stad op lange termijn dan ook veel kosten".

Effecten voor Enschede

- De podia in Enschede trekken rond 200.000 bezoekers per jaar. Rond 45% daarvan is afkomstig van buiten Enschede. De berekende welvaartswinst bedraagt 4,8 miljoen euro.
- De musea in Enschede trekken rond 86.000 bezoekers. Meer dan 60% daarvan is afkomstig van buiten Enschede. De berekende welvaartswinst bedraagt 3,3 miljoen euro.
- Door het aanbod van cultuur, met name podiumkunsten, is de creatieve klasse 4100 'leden' groter dan zonder dit aanbod. Deze extra voorraad human capital is verklarend voor een 4% hogere werkgelegenheidsgroei over een periode van 10 jaar; dat is rond 2500 banen. De directe werkgelegenheid in de culturele sector betreft rond 600 banen.
- Enschede staat in de culturele index waarin de G50 worden vergeleken (de 50 grootste steden van Nederland) op de 21ste plaats. Deze classering wordt vooral veroorzaakt door lage scores op "letteren" (boekwinkels en antiquariaten) en "erfgoed" (met name rijksmonumenten). Enschede scoort bijvoorbeeld weer hoog op film, klassieke muziek en pop.
- Marlet laat zien dat Enschede ook laag staat op de woonaantrekkelijkheidsindex (plaats 42 van de 50). Dat wordt vooral verklaard door de ligging van Enschede – die is echter niet beïnvloedbaar. Wel beïnvloedbaar zijn de voorzieningen, waaronder de culturele voorzieningen.

Belang van cultuurbeleid in Enschede

Wordt het Enschedese cultuurbeleid van het afgelopen decennium tegen het licht gehouden van de inzichten van Marlet, dan levert dat op hoofdlijnen het volgende beeld:

- Enschede heeft met het Wilminktheater, het Muziekcentrum, ATAK, Concordia, het Vestzak, Jazzpodium De Tor, Sonnevank, Prismare en de Vrijhof op de UT een breed en divers aanbod van podiumkunsten. Het merendeel daarvan wordt aangeboden in de Enschedese binnenstad.

- De Enschedese binnenstad heeft niet alle trekken van een historische binnenstad. Door de grote investeringen heeft de binnenstad wel steeds meer sterke punten, waaronder de Oude Markt als horecaplein, het Van Heekplein, het kleinschalig winkelmilieu in de straatjes rond de Oude Markt en in de nabije toekomst het Wilminkplein. Fijnmazige investeringen via het Actieprogramma Binnenstad versterken de aantrekkingskracht van het stadscentrum verder.
- De architectonische en stedenbouwkundige kwaliteit van Roombeek wordt (inter)nationaal erkend. De clustering in Roombeek van het Rijksmuseum Twenthe, museum TwentseWelle, 21rozenaal, TETEM Kunstruimte, ArtEZ Art & Design en culturele functies in het Balengebouw – kort gezegd: het Kunstkwartier – is een goede basis voor aantrekkingskracht op bezoekers. Een extra kwaliteit is dat Roombeek op een steenworp van de binnenstad ligt en daarmee is verbonden via de “Cultuurmijl” waarlangs geluid- en lichtkunst. Deze verbindingsslijn kan – gelijkoplopend met de ontwikkeling van het Middengebied van de Spoorzone – nog aan kracht winnen.
- Het opleidingsniveau is in Enschede de afgelopen 20 jaar sterk gestegen: het aantal hoogopgeleiden is sterk toegenomen en het aantal laagopgeleiden is sterk gedaald. Ook is het aantal banen voor kenniswerkers in Enschede sterk gestegen en groeit de creatieve industrie gestaag; zij het dat het aandeel van de creatieve industrie in Enschede – 2,5% volgens de definitie van TNO die in de Twente Index wordt aangehouden – lager ligt dan het landelijk gemiddelde van 3%. Anders gezegd: het vestigingsklimaat en het “menselijk kapitaal” in de stad zijn de afgelopen decennia sterk in waarde toegenomen.
- De grote investeringen van rond 80 miljoen euro in cultureel vastgoed (Nationaal Muziekkwartier en Roombeek) zijn een goede basis voor een breed en divers aanbod in de stad en versterken reeds nu het (toekomstig) “historisch” erfgoed in de stad. De komende jaren zouden dan ook in het teken moeten staan van inspirerende programmering om de investeringen tot hun recht te laten komen.

De ontwikkeling van cultureel Enschede

Ter afsluiting een beeld van de recente culturele ontwikkeling van Enschede in vogelvlucht. Het beeld is een ondersteuning van de bestendige beleidslijn die all lang geleden is ingezet, en in het voorliggende cultuurplan wordt gecontinueerd.

Na het omvallen van de textielindustrie vanaf midden jaren '60 tot begin jaren '80 had Enschede rond 20.000 laagopgeleide werklozen, een zeer klein centrum, daar omheen lege textielfabrieken, en een hoeveelheid voorzieningen dat beter past bij de schaal van een dorp dan de schaal van een stad. Immers voor een breed palet aan stedelijke voorzieningen is de aanwezigheid van een substantiële middenklasse een noodzakelijke voorwaarde. En die ontbrak op dat moment. Zo had Enschede op cultureel gebied naast wel een zeer divers verenigingsleven – Enschede telde in 1960 meer dan 100 culturele verenigingen – slechts een kleine professionele infrastructuur. Die beperkte zich tot de schouwburg (met grote zaal) die in 1955 is geopend, en de vestiging van het Overijssels Philharmonisch Orkest, de voorloper van het huidige Nederlands Symfonieorkest – voortgekomen uit muziekverenigingen in de regio – en Opera Forum, voorloper van de Nationale Reisopera.

Vanaf begin jaren '80 was er alles aan gelegen de Enschedese economische structuur om te vormen, van een eenzijdige industriestad naar een dienstenstad en vanaf de jaren '90 naar een ondernemende kennisstad: door bijdragen aan werk, aan scholing voor de jeugd, en kansen bieden voor sociale stijging via werk en scholing. Daarnaast: de groei van een dorp naar een stad. Het vergroten van het centrum met een aantrekkelijk horeca- en winkelbestand. En de uitbreiding van het aantal (culturele) voorzieningen, zodanig dat het past bij een stad van meer dan 150.000 inwoners. Een centrumstad in een (Eu)regio van 1 miljoen inwoners. Een noodzakelijke onderstroom onder deze opgave is de

demografische ontwikkeling van de stad, waaronder de ontwikkeling van het opleidingsniveau en inkomensniveau (zie voor deze ontwikkeling verder: "Staat van de Stad", 2009).

Met het oog op de voorzieningen die bepalend zijn voor een stedelijke uitstraling, investeert Enschede vervolgens, tegen de toenmalige crisis in, fors in de culturele infrastructuur. De schouwburg wordt volledig gerenoveerd (1982-1984), het Muziekcentrum wordt gebouwd en tegelijk met het daaraan verbonden Twents Conservatorium geopend (1988), en het nieuwe onderkomen voor de opera aan de Perikweg wordt verbouwd. Alles is er in die periode aan gelegen de culturele infrastructuur (podia en instellingen) op hoog niveau te brengen en te houden, om voldoende aantrekkingskracht te hebben op middengroepen – waarvoor de werkgelegenheid in de stad en in de regio in die periode al sterk groeide.

Mede door de AKI (Academie voor Kunst & Industrie) en ondersteunend atelierbeleid ontwikkelt zich in Enschede tevens een broedplaats- en kunstenaarsmilieu, en groeit de inzet op beeldende kunst als tweede culturele pijler in de stad. Noemenswaard detail zijn de cross-overs die in de jaren '80 en '90 tussen technologie (Universiteit Twente) en kunst (AKI) ontstaan, onder meer in het festival TART (Technologie en ART). Minder zichtbaar maar daarom niet minder bekend koestert Enschede ook een literaire traditie, met onder meer Willem Wilmink en PC Hooft-prijswinnaar Willem Brakman.

Op de golven van de economische hausse vanaf de jaren '90 en als gevolg van de vuurwerkramp en de wederopbouw van Roombeek, zet Enschede vervolgens in op twee inhoudelijke en gebiedsgerichte culturele concentratiepunten: het Nationaal Muziekkwartier in het centrum van de stad en het Kunstkwartier in Roombeek. Daarop zijn niet alleen de betreffende bouwprojecten gericht, ook het beleid is daarop gericht. Het beleid "Beeldende kunst" stamt uit 2001, met een actualisatie in 2007; het programma Kunstkwartier is in de periode 2005-2010 in uitvoering, de Muziekvisie stamt uit 2009. Ondersteunend aan deze twee inhoudelijke lijnen is in 2010 beleid opgesteld voor cultuurparticipatie – gericht op de verbinding van cultuur met de samenleving in het algemeen, en specifiek gericht op cultuureducatie, talentontwikkeling, amateurkunst en volkscultuur. In de beide concentratiepunten wordt voorzien in het volledige palet van productie, programmering en educatie, van amateur- tot het hoogste professionele niveau.

De culturele infrastructuur die in de afgelopen decennia is opgebouwd past bij de stad zoals die zich heeft ontwikkeld tot een van de nationale culturele kernpunten. In een vloeiend verlengde ligt Enschede als kennisstad met inmiddels meer dan 20.000 studenten, met een Kennispark in ontwikkeling, een Creatieve Campus in Roombeek, een beroepsbevolking waarvan het opleidingsniveau gestaag blijft stijgen en een stadscentrum dat zich blijft ontwikkelen. Ook tegen de stroom van de crisis in.